

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Życie i śmierć Attisa : Arnobius, Adversus Nationes, V 6-7 - przekład

Author: Anna Kucz

Citation style: Kucz Anna. (2017). Życie i śmierć Attisa : Arnobius, Adversus Nationes, V 6-7 - przekład. "Scripta Classica" (Vol. 14 (2017), s. 57-62).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Anna Kucz

Uniwersytet Śląski

Wydział Filologiczny

Życie i śmierć Attisa: Arnobius, *Adversus Nationes*, V 6–7 – przekład¹

Abstract: This translation of the 6th and 7th chapters of the 5th book of *Adversus Nationes* by Arnobius of Sicca Veneria contains a myth about Attis' life, self-castration and death. The narration is expressed with the humour and pathos that are characteristic of Arnobius. In the myth it is possible to see common points in comparison with relations of earlier authors who described Attis' adventures, such as Pausanias, Lucretius, Catullus, Ovid and other ancient writers.

Key words: Attis, Agdestis, Great Mother, Nana, self-castration

Prezentowany przekład rozdziałów szóstego i siódmego z książki piątej *Adversus Nationes* Arnobiusza z Sicca Veneria² zawiera mit o życiu, auto-kastracji oraz śmierci Attisa. Relacja owego mitu przedstawiona została z charakterystycznym Arnobiuszowym³ humorem i patosem. W tym podaniu mitycznym

¹ Przekład powstał na podstawie wydania krytycznego: *Arnobii Adversus Nationes Libri Septem*. Ed. C. Marchesi. *Corpus Scriptorum Latinorum Patavianum* 62. Torino 1953².

² Na temat życia i twórczości Arnobiusza vide: A. Kucz: *Umbra veri. Arnobiusz i nurty filozofii klasycznej*. Katowice 2012; G.E. McCracken: *Arnobius of Sicca. The case against the pagans*. New York 1949; B. Amata: *Problemi di antropologia arnobiana*. Roma 1984; H. Le Bonniec: *Arnohe. Contre les gentils*. T. 1. Paris 2002; Arnobio: *Difesa della vera religione*. Introd. B. Amata. Roma 2000.

³ W strukturze narracyjnej *Adversus Nationes* ukrywa się ironia, której siłą napędową jest strach przed śmiercią duszy, nicością i bezmyślnemu poddaniu się niewrażliwej oraz bezmyślnej egzystencji. Ze względu na ironię i cierpki humor, dające się odczuć w apologii retora z przełomu III i IV wieku n.e., Pierre de Labriolle porównuje styl Arnobiusza do stylu Voltaire'a. Cf. P. De

wylaniają się punkty wspólne z narracjami wcześniejszych autorów opisujących przygody Attisa, a mianowicie Pauzanasza⁴, Lukrecjusza⁵, Katullusa⁶ i Owidiusza⁷. Jednym z takich punktów jest wyraźny sprzeciw wobec tego rodzaju praktyk stosowanych w krwawych kultach, niejednokrotnie prowadzących do śmierci⁸.

Arnobius, *Adversus Nationes*, V 6–7

V 6. Cuius cum audacia quibusnam modis posset vel debilitari vel conprimi saepenumero esset deorum in deliberatione quaesitum, haesitantibus | ceteris huius muneris curam Liber in se suscipit. Familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suetus et sitiendi lenire flagrantiam ludo et venationibus excitatam, validissima succendit vi meri. Necessitatis in tempore haustum accurrit Acdestis, immoderatus potionem hiantibus venis rapit: fit ut insolita re victus soporem in altissimum deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex setis scientissime complicatis imum plantae inicit laqueum, parte altera proles cum ipsis genitalibus occupat. Exhalata ille vi meri corripit se impetu et adduciente nexus planta suis ipse se viribus eo qua <vir> fuerat privat sexu. Cum discidio partium sanguis fluit inmensus, rapiuntur et combibuntur haec terra, malum repente cum pomis ex his punicum nascitur. Cuius Nana speciem contemplata regis Sangari vel fluminis filia carpit mirans atque in sinu reponit: fit ex eo praegnas. Tamquam vitiatam claudit pater et curat ut inedia moriatur: pomis atque aliis pabulis deum sustentatur a matre. Enititur parvulum. Sed exponi Sangarius⁹ praecipit: repertum nescio quis sumit [formas], lacte

Labriolle: *Histoire de la littérature latine chrétienne*. Paris 1924, p. 277; B. Fragu (ed., trans., comm.): *Arnobe, Contre les gentils*. T. 6: *Livres VI–VII: Contre les païens*. Paris 2010, p. XXXVIII.

⁴ Pauzanasz: *W świątyni i w mieście. Z Pauzanasza Wędrowki po Helladzie księgi I, II, III i VII*. VII 17, 10; VII 17, 9. Przeł. J. Niemirska-Pliszczyńska. Wrocław 1973.

⁵ Lukrecjusz: *O naturze wszechrzeczy* II 600–660. Przeł. E. Szymański. Warszawa 1957, pp. 62–64.

⁶ Katullus: *Poezje. Pieśń LXIII*. Przeł. A. Świderkówna. Wrocław 1956, pp. 66–71. Obraz Attisa przedstawiony przez Katullusa różni się nieco od tego przedstawionego w apologii Arnobiusa. Dostępny jest nowy polski przekład Katullusa: Katullus: *Poezje wszystkie*. Przeł. G. Franczak, A. Klęczar. Kraków 2013, pp. 384–391.

⁷ Owidiusz: *Fasti. Kalendarz poetycki* IV 199–410. Przeł. E. Wesołowska. Wrocław–Warszawa–Kraków 2008, pp. 155–164.

⁸ Cf.: F. Mora: *Arnobio e i culti di mistero. Analisi storico-religiosa del V libro dell'Adversus Nationes*. Roma 1994, pp. 112–134; T. Sapota: *Mit i religia w twórczości Lucjusza Apulejusza z Madaury. Studium wpływów orientalnych w kulturze rzymskiej w drugim wieku naszej ery*. Kraków 2001, p. 101; M.G. Lancellotti: *Attis. Between Myth and History: King, Priest and God*. Leiden 2002, p. 47; G. Cassadio: „The Failing Male God: Emasculation, Death and Other Accidents in the Ancient Mediterranean World”. *Numen* 2003. T. 50, pp. 237–252; Ł. Majewski: *Ekstazy autokastracja. Psychoanalityczno-mitoznawcze ujęcie roli narcyzmu, zazdrości, żaloby i nekrofilii w kulcie Wielkiej Bogini Matki*. Szczecin 2009; A. Kucz: „Uwagi starożytnych o kulcie Kybele i autokastracji Attisa”. *Classica Catoviciensia. Scripta Minora* 2013. T. 18, pp. 15–24. A. Klęczar: „Tua, mater, initia. Grecko-rzymskie misteria Attisa między religią a literaturą”. *Littera Antiqua* 2013, nr 6, pp. 28–36.

⁹ Większość wydań zamiast „Sangarius” podaje: „sanguinariu”: krwiożerczy.

Attis morente dal Santuario di Attis,
Archivio Fotografico del Parco Archeologico di Ostia Antica, Roma.
(Zdjęcie wykonane przez autorkę)

alit hirquino et quoniam Lydia <forma> scitulos sic vocat, vel quia hirquos Phryges suis attagos elocutionibus nuncupant, inde Attis nomen ut sortiretur effluxit. Hunc unice mater deum, ore fuerat quod excellentissimo, diligebat. <Diligebat> et Acdestis, blandus adulto comes et qua solum poterat minus rectis adsentationibus vinctum saltuosa ducens | per nemora et ferarum multis muneribus donans, quae puer Attis primo sui esse dicebat laboris atque operis glorians: per vinum deinde confitetur et ab Acdesti se diligere et ab eo donis silvestribus honorari; unde vino, quod silentium prodidit, in eius nefas est sanctum sese inferre pollutis.

[V 6. Wielokrotnie bogowie zastanawiali się, w jaki sposób poskromić czy też ujarzmić zuchwałość Agdestisa¹⁰. Jako że wszyscy się wahali, Liber postanowił

¹⁰ Historię narodzin i naturę groźnego hermafrodyty Agdestisa o nieokreślonej seksualności, zrodzonego z nasienia Zeusa wylanego na skałę zwaną Agdos, na której szczycie zdrzemnęła się wcześniej Wielka Macierz, przedstawia Arnobiusz w *Adversus Nationes* V 5: „Hanc in vertice ipso petrae datam quieti et somno quam incestis Iuppiter cupiditatibus adpetivit, sed cum obluctatus diu id quod sibi promiserat optinere nequisset, voluptatem in lapidem fudit victus. Hinc petra concepit, et mugitibus editis multis prius mense nascitur decimo materno ab nomine cognominatus Acdestis. Huic robur invictum et ferocitas animi fuerat intractabilis, insana et furialis libido et ex utroque

zadanie to wziąć na siebie. Sprawił, że niezwykle mocne wino wypływało ze źródła¹¹, w którym zazwyczaj Agdestis gasił potworne pragnienie oraz chłodził żar wywołany zabawą i polowaniem. Po jakimś czasie spragniony Agdestis, chcąc się napić, pośpiesznie przybywa do źródła i bez umiaru łąpie wino: wreszcie powalony ogromną ilością magicznego napoju zapada w głęboki sen. Czyhając w zasadzce Liber, zarzuca wokół jego stóp¹² sznur bardzo wielkim kunsztem skręcony z włosów, a drugim końcem sznura oplata śpiącemu fallusa i jądra¹³. Po jakimś czasie skacowany Agdestis raptownie wstaje, po czym, próbując się gwałtownie uwolnić, szarpie się i własnymi siłami pozbawia się przyrodzenia. Z rozerwanych narządów obficie wypływa krew, którą ziemia wchłania i wsysa, a następnie niespodziewanie rodzi granatowca z owocami. Zauroczone ich wdziękiem Nana¹⁴, córka rzeki lub króla Sangariosa¹⁵, bierze owoc granatu i umieszcza go w swoim łonie, wskutek czego staje się brzemienna. Ojciec rzekomo zhańbioną zamyka i zamierza zgłodzić na śmierć, jednak matka bogów karmi ją owocami i innym pożywieniem. Nana rodzi maleństwo. Sangarios rozkazuje je porzucić. Ktoś, nie wiem kto, odnalezioną dziecinę adoptuje, żywi kozim¹⁶ mle-

sexu; vi rapta divastare, disperdere, immanitas quo animi duxerat; non deos curare, non homines, nec praeter se quicquam potentius credere terras caelum et sidera continere”.

¹¹ Dosł.: „niezwykle mocnym nierozcieńczonym winem rozpala źródło, które ów delikwent znalazł”.

¹² Ze względu na to, że słowo *planta* oznacza zarówno „stopę, nogę”, jak i „roślinę, drzewo”, możemy na dwa sposoby interpretować „imum plantae inicit laqueum”. Stąd niektórzy ową frazę (m.in. Amata Biaggio: „getta intorno ai piedi di una pianta un laccio”) tłumaczą jako: „zarzuca laso u stóp drzewa”.

¹³ W oryginale „parte altera proles cum ipsis genitalibus occupat”. *Proles* według Arnobiusza uchodzi za eufemistyczne określenie i dopuszczalne jest w rozmowie przyzwoitej, stanowi bowiem antytezę grubiańskiego terminu *testes*, używanego w towarzystwie mniej wyrafinowanym. Termin *testis* (dosł. jądro) w okresie klasycznym (Cic. *Fam.* IX 22, 4) występuje w znaczeniu anatomicznym, natomiast przez Arnobiusza (*Adv. Nat.* VII 24, 4) opisany został jako wulgarny (wł. *coglioni*): „‘polimina’ porro sunt ea quae nos proles verecundius dicimus, a vulgaribus autem adsolent cognomine testium nuncupari.” Cf.: A. Kucz: „*Genitalium membrorum (...) foeditates*”. L’analisi dei termini sessuali ricorrenti nell’*Adversus Nationes* di Arnobio”. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae* 2016. T. XXVI/2, pp. 59–70. Termin *genitale* traktowano jako eufemizm oznaczający ‘penis’, natomiast w liczbie mnogiej oznaczający ogólnie genitalia lub jądra; od II w. n.e. uchodził za eleganckie określenie i popularny był wśród warstw wykształconych. Cf. J.N. Adams: *Seksualizmy łacińskie*. Przeł. J. Janik. Kraków 2013, pp. 86–88.

¹⁴ Wśród wielu różnorodnych interpretacji Nana oznacza ‘mamma’ i był to epitet Wielkiej Macierzy. Arnobio: *Difesa della vera religione*. Introduzione, traduzione e note a cura di A. Biaggio. Roma 2000, p. 296.

¹⁵ Sangarios – bóg rzeki o tej samej nazwie. Jest ojcem Alfejosa z Frygii, który miał nauczyć Atenę gry na flecie. Został rażony przez Zeusa piorunem, ponieważ usiłował zgwałcić Atenę.

¹⁶ W rozdziale 13 książki piątej *Adversus Nationes* Arnobiusz podkreśla, że chodzi o mleko kozła; o kozłach dających mleko vide: M.A. Gómez, B. Garcés-Abadías, A. Muñoz, F. Vázquez, J. Serrano, A. Bernabé: „Structural and Ultrastructural Study of GH, PRL and SMT Cells in Male Goat by Immunocytochemical Methods”. *Cells Tissues Organs* 1999, nr 165 (1), pp. 22–29.

kiem¹⁷, a ponieważ Lidyjczycy koziołkiem¹⁸ nazywają „przystojniaka”, a Frygijczycy w swoim dialekcie kozły zwą *attagos*, stąd podług swej urody otrzymał imię Attis. Szczególnie pokochała go matka bogów, był bowiem niebywale urzekający. Chłopca umiłował również Agdestis, i, aby go uwieść, nadskakiwał i schlebiał młodzieńcowi w sposób niezbyt uczciwy, przemierzając z nim zalesione urwiska i ofiarując mu wiele upolowanych zwierząt, o których początkowo Attis, przechwalając się, że sam je upolował, rozpowiadał. Potem, w upojeniu winnym, wyznał, że Agdestis go kocha i to on obdarza go leśnymi darami; dlatego też tym, którzy upili się winem, zabraniano wstępować do sanktuarium, ponieważ ono było winne wyjawienia tajemnicy.]

V 7. Tunc Pessinuntius rex Midas alienare cupiens tam infami puerum coniunctione matrimonio eius suam filiam destinat, ac ne scaevus aliquis nuptialia interrumperet gaudia, fecit oppidum claudi. Verum deum mater adulescentuli fatum sciens interque homines illum tamdiu futurum saluum quamdiu esset solutus a matrimonii foedere, ne quid accideret maesti, civitatem ingreditur clausam muris eius capite sublevatis, quod esse turritum ratione ab hac coepit. Acdestis scatens ira convulsi a se pueri et uxoris ad studium derivati convivantibus cunctis furorem et insaniam suggerit: conclamant exterriti adora, adora, Phryges, mammas sibi demetit † Galli filia paelicis, rapit Attis fistulam, quam instigator ipse gestitabat insaniae, furiarum et ipse iam plenus, perbacchatus iactatus proicit se tandem et sub pini arbore genitalia sibi desecat dicens: ‘Tibi Acdesti haec habe, propter quae motus tantos furialium discriminum concitasti’. Evolat cum profluvio sanguinis vita, sed abscisa quae fuerant Magna legit et <lavit> Mater deum, inicit his terram <ut erant> veste prius tecta atque involuta defuncti. | Fluore de sanguinis viola flos nascitur et redimitur ex hac arbor: inde natum et ortum est nunc etiam sacras velarier et coronarier¹⁹ pinos. Virgo sponsa quae fuerat, quam Valerius pontifex iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lacrimas cum Acdesti interficitque se ipsam: purpurantes in violas cruor vertitur interemptae. Mater suffodit † etas deum, unde amegdalus nascitur amaritudinem significans funeris. Tunc arborem pinum, sub qua Attis nomine spoliaverat se viri, in antrum suum defert et sociatis planctibus cum Acdesti tundit et sauciat pectus pausatae circum arboris robur. Iuppiter rogatus ab Acdesti ut Attis

¹⁷ Bryce i Campbell, przywołując komentarz Salmosiusa, Orelliego i Hildebranda, podają wersję: „repertum nescio quis sumit Phorbas, lacte” i donoszą, że brak jednak jakiegokolwiek innego odniesienia do Forbasa związanego z tą historią, dlatego Oehler zaproponował wersję: „forma ac lacte”, a zatem „ktoś przygarnia znalezione [sc. dziecko], karmi je zupą z kaszy (z prosa) i mlekiem”. Cf.: Arnobius: *Adversus Gentes*. Transl. H. Bryce, H. Campbell. Edinburgh 1895, p. 229.

¹⁸ „Scitulos id est pulchros, formosos, elegantes”. Cf. *Patrologiae Coursus Completus, Series Latina* V. J.-P. Migne. Parisiis 1844, c. 1092.

¹⁹ „velarier et coronarier” to archaiczna forma inf. praes. act., która pojawia się w łacinie afrykańskiej. Cf. M. Dorothy Brock: *Studies in Fronto and His Age. With an Appendix on African Latinity Illustrated by Selections of Fronto*. Cambridge 1911, p. 248.

revivesceret non sinit; quod tamen fieri per fatum posset, sine ulla difficultate condonat, ne corpus eius putrescat, crescant ut comae semper, digitorum ut minimissimus vivat et perpetuo solus agitetur e motu. Quibus contentum beneficiis Acdestim consecrasse corpus in Pessinunte, caerimoniis annuis et sacerdotum antistitibus honorasse”.

[V 7. Wówczas Midas, król Pessinuntu²⁰, chcąc uwolnić młodzieńca od tak hańbiącego związku, postanowił ożenić go ze swoją córką i, aby jakiś delikwent nie zakłócił obrzędów weselnych, kazał zamknąć miasto. Jednak matka bogów, znając przeznaczenie młodzieńca, które mówiło, że dopóty będzie bezpieczny wśród ludzi, dopóki nie zwiąże się węzłem małżeńskim, aby uniknąć nieszczęścia, wchodzi do zamkniętego miasta i podnosi głowę jego mury. Z tego względu zaczęto przedstawiać ją z wieżami. Agdestis wściekły, że zabrano mu młodzieńca, którego zmuszono do ożenku z kobietą, zsyła na wszystkich biesiadników weselnych dziki szal i obłęd. Prerażeni Frygijczycy krzyczą: „Litości! Litości!” Córka nałożnicy Gallusa obcina sobie piersi, a Attis porywa flet, którym prowokator [sc. Agdestis] wywołał ten zamęt, i opętany szaleństwem, tracąc rozum, rzuca się naprzód, a położywszy się pod drzewem piniowym, odcina sobie genitalia, krzycząc: „Weź je, Agdestisie, te, z powodu których wywołałeś tak obłędne zachowania”. Attis traci życie z powodu upływu krwi, lecz Wielka Macierz bogów zbiera obcięte narządy zmarłego i obmywa je oraz namaszcza, a owinąwszy je w płótno, grzebie. Ze strumienia wylanej krwi wyrasta fiołek, który oplata drzewo: stąd wywodzi się także współczesny zwyczaj osłaniania i przyozdabiania świętych pinii. Narzeczona Attisa, która według pontifeksa Waleriusza nazywała się Io, okrywa pierś umarłego mięciutką wełną, płacze razem z Agdestisem i pozbawia się życia: krew zabitej zamienia się w purpurowe fiołki. Matka bogów grzebie i ją/je, a w tym miejscu wyrasta migdałowiec symbolizujący gorycz śmierci. Następnie pinie, pod którą Attis dokonał autokastracji, zanoszą do swej jaskini i lamentując razem z Agdestisem, uderza i kaleczy pierś [chodząc] wokół pnia martwego drzewa. Jowisz pomimo prośb Agdestisa nie zgadza się na wskrzeszenie Attisa, pozwala jednak bez żadnych oporów, aby jego ciało nie uległo rozkładowi, aby nieustannie rosły mu włosy i żeby najmniejszy palec jego żył i ciągle się ruszał. Usatysfakcjonowany Agdestis uznał to ciało za boskie i uhonorował je w Pessinuncie corocznym świętem oraz powołał ku temu przeznaczone prezydium kapłańskie.]

²⁰ Pessinunt – miasto we Frygii, w którym znajdowało się główne miejsce kultu fenickiej bogini Kybele. Prawdopodobnie fundatorem jej sanktuarium był król Midas.